

ПРО ДЕЯКІ КРИТЕРІЇ ТА МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті визначено критерії та окреслено методи визначення пейоративної лексики, виходячи з положення, що пейорація трактується як негативна, емоційно-навантажена експресивна оцінність. Увагу приділено категоріям оцінки, експресивності та емотивності, які невід'ємно пов'язані з пейорацією. У статті розглянуто смислову структуру пейоративів та проаналізовано їхні особливості. Виділено контекстуальний компонент та розглянуто питання стилістичного маркування пейоративної лексики.

Ключові слова: пейоративи, емотивність, експресивність, оцінність, контекст.

Постановка проблеми. Питання визначення критеріїв та методів ідентифікації пейоративної лексики в художньому тексті привертає увагу широкого кола сучасних лінгвістів, що свідчить про антропоцентричну парадигму лінгвістичних досліджень, де особлива увага приділяється емоційній сфері людини. Проте дослідження пейоративної лексики є складним та багатограним питанням, вивчаючи яке, потрібно брати до уваги не тільки його семантичну природу як природу антропоцентричну. Як не існує єдиної думки щодо трактування поняття пейоративності, так і не існує єдиного підходу щодо опису його семантичного поля. Саме тому питання систематизації критеріїв та методів визначення пейоративної лексики є актуальною та відкритою проблемою.

Метою статті є показ того, що пейоративна лексика є лексикою емоційно-навантаженою експресивною оцінністю з частково негативною конотацією, розгляд особливостей смислової структури пейоративів та підкреслення важливості контекстуального компоненту у визначенні методів та критеріїв ідентифікації пейоративної лексики.

Виклад основного матеріалу. Пейоративна лексика уподібнюється хамелеону: вона здатна змінювати своє забарвлення та передавати різноманітні відтінки переживань та почуттів.

Питання про ідентифікацію пейоративної лексики в сучасній англійській мові ставилось перед лінгвістами неодноразово та вирішувалось залежно від цілей та матеріалу дослідження, проте відсутність єдиної системи основних та об'єктивних критеріїв виявлення такої лексики залишається відкритим питанням.

Не беручи до уваги той факт, що розуміння семантичної природи мовних категорій емоційності, оцінності та експресивності в лінгвістиці трактується по-різному, висловлюється думка про те, що дані компоненти можуть бути представлені в значенні слова як у повному обсязі, так і частково [1: 162].

Пейоративна лексика має більш складну смислову структуру, ніж лексика нейтральна, і характеризується наявністю конотативної, контекстуальної складових семантики. Поняття пейорації у лінгвістиці трактується двоюко. В ширшому розумінні воно тотожно поняттю негативності. Ми притримуємося думки, що пейорація – це негативна, емоційно-навантажена експресивна оцінність [2].

Складність опису поля пейоративності полягає в тому, що не всі лінгвісти досить чітко розмежовують поняття "пейоративність" та "негативна конотація", які не є прямими синонімами. Наприклад слова "die", "suffer", "danger", "illness", володіючи негативною конотацією, не несуть пейоративної оцінки. Так, В. І. Карасик розрізняє негативне та пейоративне, перше моделюється в лексичній семантиці за допомогою шкали контрастування, друге ж є експресивно-емоційним чи пейоративним значенням" [3: 235].

Загальноновизнано, що в середовищі оцінних значень виділяють інтелектуально-логічну, тобто раціональну оцінку, засновану на об'єктивних властивостях референта, та емоційну оцінку. Очевидно, що способи вираження двох видів оцінки різняться як на рівні розумової діяльності людини, так і на рівні мовної реалізації.

Особливістю емоційно-оцінної лексики є те, що на логічне судження про те, що вона називає, тобто предметно-логічне значення, накладається емоційне відношення мовця до явища, що він називає. Звідси випливає, що емоційна оцінка містить логічну складову, однак емоційна доміганта превалює над раціональним компонентом.

Така пейоративна лексика ніби втягує в себе будь-яку інформацію, втілену в емотивну, оцінну та стилістичну функції. Адже, у О. С. Ахманової ми знаходимо наступне визначення терміна пейоративний (зневажливий, депреціативний, детеріоративний, несхвальний) – такий, що володіє негативною експресивно-емоційно-оцінною конотацією та такий, що надає терміну негативну конотацію [4: 315].

Виявлення одиниць пейоративної семантики ґрунтується на застосуванні індуктивного принципу, тобто йде від словникових дефініцій та фактичного мовного матеріалу.

Абсолютний оцінний предикат "bad" є саме тою точкою опори, з якої починається опис лексико-семантичного поля пейоративності. Проте він не є центром поля пейоративності, оскільки містить тільки

негативну оцінку як один з критеріїв пейоративності та не відповідає іншим критеріям відбору, які описані нижче.

Враховуючи положення Е. А. Шаміної стосовно суб'єктивності деяких розповсюджених критеріїв виділення та ідентифікації емоційно-оцінної лексики [5: 68-69], видається доцільним застосування наступних базових лексикографічних критеріїв розпізнавання даного лексичного пласту, а саме:

- словникові маркери, а також особливі вказівки, що містить словникова стаття, стосовно специфіки вживання даної лексичної одиниці (наприклад, *bitch* – (slang, disapproving) an offensive way of referring to a woman, especially an unpleasant one) [6].

- наявність у дефініції слів суб'єктивно-емоційної оцінки, тобто слів, що виражають емоції та емоційні стани, такі як *unpleasant, terrible, frightful, horrible* etc. (наприклад, *filthy* – very dirty and unpleasant, extremely dirty) [6].

- наявність у дефініції слів об'єктивно-емоційної оцінки, що означають властивості та якості, що викликають схвалення або несхвалення. Варто зазначити, що наявність загальнооцінних прикметників у дефініції, безсумнівно, сигналізує про те, що в значенні слова міститься сема оцінки, однак даний факт не завжди є показником наявності семи емоційності, (наприклад, *mean* – not willing to give or share things, especially money) [6].

- наявність у дефініції слів значень, які вживаються для позначення експресії, чи слів – інтенсифікаторів, таких як *very, completely, especially* (наприклад, *vile* – extremely, unpleasant or bad) [6].

Так, у наступному прикладі: "Is Spit pissed at me or something? All I said was that he looked dead" [7: 81] ми вважаємо прикметник "pissed" пейоративним згідно словникової дефініції: 1. (slang) drunk; 2. very angry or annoyed. Для підтвердження пейоративного значення лексеми "pissed", ми виділяємо у дефініціях наступні показники:

- словниковий маркер – *slang*;
- слова суб'єктивно-емоційної оцінки – *angry, annoyed*;
- слова-інтенсифікатори – *very*;
- слова об'єктивно-емоційної оцінки – *drunk*.

Подібну картину ми спостерігаємо і у наступному прикладі: "Tacky. Really tacky," – he says slowly. "What's tacky?" – Blair asks, sitting down. "Roberto," – Trent says [7: 118],

- словниковими маркерами якого є – *informal*;
- словами суб'єктивно-емоційної оцінки – *badly*;
- словами-інтенсифікаторами – *tastelessly*;
- словами об'єктивно-емоційної оцінки – *cheap, lacking in taste* [6].

Зазначимо, що подані критерії виявлення пейоративної лексики, що містить у своїй семантичній структурі експліцитно виражену емоційну оцінку, можуть варіюватися та модифікуватися, тобто можуть додаватися чи відніматися критерії вибору пейоративного матеріалу.

З огляду на неоднорідність емоційно-оцінного лексичного пласту, в тому числі і пейоративного, ми пропонуємо розглянути питання про його класифікацію. Наприклад М. А. Ягубова пропонує класифікувати слова, що мають емоційно-оцінне значення, на оцінки емотиви-номінативи та потенційно оцінні слова. Потенційно оцінні слова володіють лише ореолом емоційної оцінності. Оцінки емотиви-номінативи володіють денотативним оцінним компонентом, що утворює з емоційним нерозривну єдність [8: 112-113]. На підставі вивченого теоретичного та фактичного матеріалу, ми виділяємо в складі емоційно-оцінного пласту ідентифікатори-дескриптори та лексичні маркери емоційної оцінки. Першими є "лексичні одиниці, що не називають емоцію прямо, але мають у своїй значеннєвій структурі емотивну сему позитивної чи негативної характеристики предмета, суб'єкта чи поняття" [9: 141] (наприклад, *crafty* – skilled in or marked by underhandedness, deviousness, or deception). Лексичними маркерами емоційної оцінки є слова, що реалізують вираження самих емоцій, що називають емоційний стан та / чи емоційне відношення (наприклад, *awful* – exceptionally bad or displeasing).

У низці робіт, присвячених дослідженню емоційно-оцінної лексики, класифікація даного лексичного пласту проводиться на підставі того факту, чи є слово однозначним чи багатозначним [10: 89]. Однозначні емоційно-оцінні слова настільки яскраво виражають емоційну оцінку, що ця властивість лімітує сферу їхнього вживання та обмежує семантичний простір до одного значення. Багатозначні слова, як правило, емоційно-нейтральні у своєму основному значенні, але при метафоричному вживанні даний лексичний пласт отримує яскраве, образне емоційно-оцінне забарвлення.

Частина переносних використань не застосовується нами в мовленні та існує лише в тексті певного автора. Це індивідуальні (авторські) метафори та метонімії: Listen, Jeff is a fling [7: 83].

Лексема "fling" у своєму словниковому значенні має наступні дефініції: a short period of enjoyment when you do not allow yourself to worry or think seriously about anything; a short sexual relationship with sb. [6]. Звідси випливає, що дане слово використовується у переносному значенні, так само як і лексема "beasty" у наступному прикладі: You're such a total beastly [7: 17].

Їхня образність максимальна, використання пов'язане лише з авторським текстом; в словниках ці переносні значення не відображаються.

Інші метафори та метонімії є загальноживаними, вони не "прив'язані" до певного тексту та використовуються носіями мови в різних ситуаціях – переважно в розмовній мові. Їх образність менша, ніж у авторських, але чітко відчувається носіями мови; вони відображаються у словнику та мають маркер *переносне* [11].

Аналіз літератури, присвяченої вивченню даного питання, дозволяє зробити висновок про те, що емоційно-оцінна лексика часто піддається модифікації у плані посилення категоричності за допомогою категорії експресивності, що, у свою чергу, підсилює перлюкутивно-ілокутивний ефект.

Виходячи із трактування експресивності у вузькому змісті, відповідно до якого експресивність є "посиленням якості та кількості сигналу" [2: 122], можемо вважати прийнятним для даного дослідження положення про те, що пейоративна лексика є пластом емоційно-експресивної оцінної лексики.

Потрібно зазначити, що посилення ефекту виразності висловлення найчастіше досягається шляхом використання в його межах емоційно-оцінних слів із функціонально-стилістичним маркуванням. Експресивність таких слів обумовлена специфічним узусом даної лексики, а також традицією її вживання. Стилістично забарвлена емоційно-оцінна лексична одиниця, що використовується в нетиповому для неї контексті, надає висловленню емоційно-експресивного оцінного значення. Таким чином, практично всі лексичні одиниці можуть виражати емоційну оцінку в контексті певного висловлювання. На нашу думку, звертання до функціонального аспекту мови дозволяє виявити додаткові особливості та характеристики емоційно-нейтральних мовних одиниць, що представляють собою резервний засіб емоційно-експресивної оцінної номінації.

Враховуючи викладені вище положення, ми притримуємося думки М. А. Ягубової про те, що мовна емоційна оцінка виникає в результаті появи оказіональних сем, які не входять у системне значення слова, а надаються контекстом. Виходячи з даного визначення, основним засобом вираження мовної емоційної оцінки є емоційно-оцінні семантичні новотвори.

Під емоційно-оцінними семантичними новотворами розуміються слова, у яких під дією контекстних умов, з однієї сторони, та онтологічних характеристик самого слова, з іншої, виникають не зафіксовані в словниках оказіональні емоційно-оцінні значення. Проте, потрібно пам'ятати про нетотожність понять оказіонального слова та оказіонального значення. В якості оказіонального значення слова розглядається "значення, не зафіксоване в словнику, а таке, що виникає у нього в певному контексті в мові під впливом загальної цільової спрямованості тексту та таке, що представляє собою стилістично значимий засіб номінації" [12: 33]. Позаяк оказіональне слово одиничне та невідтворне в мові, адже воно як авторський неологізм чи ситуативний лексичний неологізм виникає внаслідок індивідуального узусу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, для визначення критеріїв та методів ідентифікації пейоративної лексики необхідно брати до уваги, що пейоративна лексика є негативною, емоційно-навантаженою експресивною оцінністю. Опис поля пейоративності починається від абсолютного оцінного предикату "bad", беручи до уваги контекстуальний компонент і пам'ятаючи, що все ж він не є ядром пейоративності. Серед критеріїв та методів визначення пейоративів ми виділяємо: словникові маркери, а також особливі вказівки, що містять словникова стаття стосовно специфіки вживання даної лексичної одиниці; наявність у дефініції слів суб'єктивно-емоційної оцінки, тобто слів, що виражають емоції та емоційні стани; наявність у дефініції слів об'єктивно-емоційної оцінки, що означають властивості та якості, що викликають схвалення або несхвалення; наявність у дефініції слів значень, які вживаються для позначення експресії, чи слів – інтенсифікаторів.

Питання щодо визначення критеріїв та методів пейоративної лексики, як показано, є питанням актуальним та відкритим, яке вимагає подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Наука, 2004. – 384 с.
2. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
5. Шамина Е. А. Из опыта идентификации пейоративных и мелиоративных наименований в английском языке / Е. А. Шамина // Вестник Ленинградского Университета, 1998. – Вып. 4. – 99 с.
6. АBBYY Lingvo 6.0. – Copyright © 1989–1999 АBBYY (BIT Software).
7. Bret Easton Ellis. Less than zero / Bret Easton Ellis. – New York : A Division of Random House, 1998. – 208 p.
8. Ягубова М. А. Основные проблемы исследования оценки / М. А. Ягубова // Филология. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1996. – С. 111–116.
9. Будниченко Л. А. Смысловые функции эмотивных знаков препинания / Л. А. Будниченко. – Вестник СпбГУ, № 3, серия 2, 2003. – С. 140–143.
10. Голуб И. Б. Стилистика русского языка / И. Б. Голуб. – М. : Рольф, Айрис-пресс, 1997. – 448 с.

11. Русский язык. Краткий теоретический курс [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://manyakov.net/russkiy-yazik-kratkiy-teoreticheskiy-kurs/odnoznachnie-i-mnogoznachnie-slova-pryamoe-i-perenosnoe-znacheniya-slova-tipi-perenosnih-znacheniy.html>.
12. Рябинская Н. С. Речь как социальное действие : основные понятия дискурсивного анализа [Электронный ресурс] / Н. С. Рябинская // Социологический журнал, 2001. – Вып. 4. – Режим доступа : <http://sj.obliq.ru/article/530>.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arnold I. V. Stilistika. Sovremenniy angliyskiy yazyk [Modern English Language] / I. V. Arnold. – М. : Nauka, 2004. – 384 s.
2. Teliya V. N. Konnotativnyy aspekt semantiki nominativnykh edinit [Connotative Aspect of Semantics of Nominative Units] / V. N. Teliya. – М. : Nauka, 1986. – 141 s.
3. Karasik V. I. Yazyk sotsial'nogo statusa [Language of Social Status] / V. I. Karasik. – М. : Gnozis, 2002. – 333 s.
4. Akhmanova O. S. Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of Linguistic Terms] / O. S. Akhmanova. – М. : KomKniga, 2007. – 76 s.
5. Shamina E. A. Iz opyta identifikatsyy peyorativnykh i meliorativnykh naimenovaniy v angliyskom yazyke [From the Experience Concerning Pejoratives and Melioratives in the English Language] / E. A. Shamina // Vestnik Leningradskogo Universiteta [Leningrad University Journal], 1998. – Вып. 4. – S. 68–69.
6. ABBYY Lingvo 6.0. – Copyright © 1989–1999 ABBYY (BIT Software).
7. Bret Easton Ellis. Less than zero / Bret Easton Ellis. – New York : A Division of Random House, 1998. – 208 p.
8. Yagubova M. A. Osnovnye problemy issledovaniya otsenki [Main Problems of the Evaluation Research] / M. A. Yagubova // Filologiya [Philology]. – Saratov : Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1996. – S. 111–116.
9. Budnichenko L. A. Smyslovye funktsii emotivnykh znakov prepiniya [Semantic Functions of Emotive Punctuation Marks] / L. A. Budnichenko // Vestnik SpbGU, № 3, Seriya 2, 2003 [St. Petersburg State University Journal, № 3, Series 2, 2003]. – S. 140–143.
10. Golub I. B. Stilistika russkogo yazyka [Stylistic of the Russian Language] / I. B. Golub. – М. : Rolf, Airis-press, 1997. – 448 s.
11. Russkiy yazyk. Kratkiy teoreticheskiy kurs. [Russian language. Short Theoretical Course] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://manyakov.net/russkiy-yazik-kratkiy-teoreticheskiy-kurs/odnoznachnie-i-mnogoznachnie-slova-pryamoe-i-perenosnoe-znacheniya-slova-tipi-perenosnih-znacheniy.html>.
12. Ryabinskaya N. S. Rech' kak sotsial'noe deystvie : osnovnye ponyatiya diskursivnogo analiza [Speech as a Social Act : Main Points of the Discursive Analysis] [Elektronnyy resurs] / N. S. Ryabinskaya // Sotsiologicheskii zhurnal, 2001 [Sociological Journal, 2001]. – Вып. 4. – Rezhym dostupu : <http://sj.obliq.ru/article/530>.

Матеріал надійшов до редакції 27.06. 2014 р.

Кульчицкая О. В. О некоторых критериях и методах определения пейоративной лексики.

В статье выделены критерии и очерчены методы определения пейоративной лексики, исходя из положения, что пейорация трактуется как негативная, эмоционально-нагруженная экспрессивная оценочность. Внимание уделено категориям оценки, экспрессивности и эмотивности, которые неотъемлемо связаны с пейорацией. В статье также рассмотрена смысловая структура пейоративов и проанализированы их особенности. Выделяется контекстуальный компонент и рассматривается вопрос стилистической маркировки пейоративной лексики.

Ключевые слова: пейоративы, эмотивность, экспрессивность, оценочность, контекст.

Kulchytska O. V. About Some Criteria and Methods of the Pejoratives' Definition.

The criteria and methods of the defining pejorative lexis are highlighted in the article. Pejoration is treated as a negative, emotionally-loaded expressive evaluation. The attention is drawn to the categories of evaluation, expressiveness and emotiveness that are inherently related to the pejoration. The semantic structure of pejoratives is considered and their peculiarities are analyzed. The description of pejoratives' semantic field begins from the absolute evaluative predicate "bad", taking into consideration the contextual component and bearing in mind that it is not its core. The question of the stylistic marking of the pejorative language is studied. Among some criteria and methods of the pejoratives' definition we distinguish the following: words markers and peculiar indicators, that are in the dictionary's article, about the usage of the given word; words of the subjectively-emotional evaluation that are present in the definition, that are words, that express emotions and emotional states; words of the objectively-emotional evaluation that are present in the definition, that are words, that express qualities, that bring up the approval or disapproval; words that are used to denote the expressiveness or words-intensifiers that are in the definition of the dictionary's article.

Key words: pejoratives, emotiveness, expressiveness, evaluation, context.